

2.1. ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» (№ 651-XIV від 13.05.1999) система середньої загальної освіти складається з трьох ступенів: початкової школи, що забезпечує початкову загальну освіту (початкова освіта за МСКО, код 1), основної школи, що забезпечує базову загальну середню освіту (перший етап середньої освіти за МСКО, код 2), та старшої школи, що забезпечує повну загальну середню освіту (другий етап середньої освіти за МСКО, код 3). З огляду на те, що однією з цілей цієї доповіді є порівняння освітніх індикаторів в Україні і світі (а саме в 56 обраних країнах із різним рівнем доходів та з різних частин світу), ми переважно будемо використовувати термінологію, прийняту в міжнародній освітній статистиці, яка базується на ступенях освіти за МСКО.

Основним джерелом статистичних даних для нашого аналізу є Інститут статистики ЮНЕСКО¹⁵, а ідею наповнення таблиць індикаторами за ступенями освіти взято з таблиць, представлених у звіті ЮНЕСКО «Світовий освітній дайджест 2011. Порівняння освітньої статистики у світі» [17]. Корисним доповненням слугували дані Світового банку¹⁶ та готові таблиці, представлені у звіті ОЕСР «Погляд на освіту 2012: індикатори ОЕСР» [14]. В окремих випадках корисні для аналізу індикатори, які розраховано лише для країн ОЕСР, ми розраховували самостійно або брали готові дані, які оприлюднені у статистичних збірниках Державної

Розділ 2. Кількісні характеристики системи загальної середньої освіти

¹⁵ База даних для самостійного створення таблиць: http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/document.aspx?ReportId=136&IF_Language=eng&BR_Topic=0. Словник термінів та методологічні пояснення з освітньої статистики (з одночасним перекладом деяких із них на російську мову): <http://glossary.uis.unesco.org/glossary/map/terms/176>.

¹⁶ Освітня статистика Світового банку: <http://databank.worldbank.org/Data/Views/VariableSelection/SelectVariables.aspx?source=Education%20Statistics>, деякі освітні індикатори в базі ІСР: <http://databank.worldbank.org/Data/Views/VariableSelection/SelectVariables.aspx?source=World%20Development%20Indicators%20and%20Global%20Development%20Finance>.

служби статистики України «Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2011/12 навчального року» [5] та «Національні рахунки освіти України у 2008—2010 роках» [7]. Крім цього, використовувалися напрацювання українських фахівців у сфері моніторингу якості освіти [2, 3] та аналітичні доповіді міжнародних організацій, у тому числі Європейського фонду освіти, ЮНІСЕФ, ПРООН та Світового банку [10, 16, 22, 27, 32].

Необхідно підкреслити, що, враховуючи значні відмінності в параметрах національ-

редньої освіти відповідає першому ступеню за МСКО. З даних у Табл. 5 у Додатку, в якій представлено основні кількісні індикатори для початкової освіти, видно, що в Україні офіційний вік зарахування на програми початкової та обов'язкової освіти (6 років) є таким же, як і в більшості країн, обраних нами для аналізу (29 країн із 57). У Великобританії, Ірландії, Австралії та Новій Зеландії діти йдуть до школи у 5 років. У Росії, багатьох інших країнах колишнього СРСР та соцтабору, але також і в деяких розвинених країнах навчання в початковій школі офіційно

На законодавчому рівні в Україні структура системи освіти не приведена у відповідність зі структурою МСКО, що ускладнює проведення системних порівняльних досліджень.

них систем освіти в різних країнах, міжнародні зіставлення кількісних показників, розрахованих за єдиною методологією, необхідно робити з великою обережністю. Проте варто погодитися з авторитетною думкою більшості дослідників, що порівняльні дослідження на основі відомих освітніх індикаторів залишаються практично єдиним інструментом оцінювання якості, ефективності, доступності освіти, у тому числі в Україні [3]. За їх допомогою можна виявити особливості національної системи освіти за структурними характеристиками, фактичними результатами навчання та залученими ресурсами в порівнянні з іншими країнами, що дозволить політикам, управлінцям, громадськості оцінити результати освітньої діяльності, визначити ефективність державної політики у сфері освіти та прийняти обґрунтовані рішення з її вдосконалення.

Згідно із Законом України «Про освіту» (№ 1060-ХІІ від 23.05.1991) навчання у початковій загальноосвітній школі починається з шести- або семирічного віку і є частиною обов'язкової освіти в Україні. Цей ступінь української системи загальної се-

розпочинається в 7 років. Проте, як зазначають російські експерти [1], пізній початок навчання в початковій школі в багатьох країнах зазвичай компенсується розвинутою системою дошкільної підготовки, яка навіть є обов'язковою в деяких країнах, та більшою тривалістю навчання в початковій школі. В Україні у 2010 р. також запровадили обов'язкову дошкільну освіту для дітей із 5 років, щоб наблизити країну до світових стандартів, але через брак місць у дошкільних закладах обов'язковість здобування дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти залишається лише декларацією, не підкріпленою реальними можливостями для її втілення, особливо в сільській місцевості.¹⁷ Хоча, за даними Держстату про чисті показники охоплення дошкільними навчальними закладами дітей 5-річного віку у 2000—2011 рр., ситуація з охопленням дітей дошкільними навчальними закладами поступово покращується в Україні, вона ще далека від ідеалу у 100%: наприкінці 2011 р. дошкільною освітою було в середньому охоплено лише 76% дітей зазначеного віку (85,6% у міській місцевості та 56,5% у сільській) [4].

¹⁷ За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, на 1 лютого 2010 р. в Україні налічувалося 422219 дітей 5-річного віку, і на липень 2010 р. була можливість забезпечити дошкільною освітою 93,5% або 394773 дитини. Решту 27445 дітей планувалося забезпечити дошкільною освітою за рахунок створення освітніх округів, до яких входять школи і дитячі садки, а також за рахунок відмови від непрофільного використання приміщень дитячих садків (<http://osvita.ua/home/news/8230/>).

Про підготовку дітей дошкільного віку до навчання у школі може свідчити показник частини учнів, які вперше вступили до першого класу, і раніше відвідували дошкільні заклади або інші організовані програми раннього розвитку дітей, який, на жаль, представлено в базі Інституту статистики ЮНЕСКО лише для 5 із 57 країн. У звіті ЮНЕСКО [16, Табл. 2] наведено значення цього показника для України у 66 %, але його складно порівняти з іншими країнами регіону через відсутність даних. Високий відсоток учнів 1-го класу початкової школи, котрі до того відвідували дошкільні заклади, у яких не лише доглядали за ді-

ному віці¹⁸. Як наслідок, багато шестирічних дітей не відвідують початкову школу, у кращому випадку отримуючи дошкільну освіту у відповідних закладах. Цю проблему наочно демонструють порівняно високі значення в Україні показників частини дітей молодшого шкільного віку, не охоплених навчанням у школі (10,2 % у 2009 р.), та відсотка учнів початкової школи старше офіційного віку (8,2 % у 2010 р.)¹⁹, а також низькі значення скорегованого чистого показника набору в перший клас (75,2 % у 2010 р.), який показує чисельність учнів початкової школи, які досягли офіційного віку вступу до школи, у відношенні до загальної чисельності на-

Через брак місць у дошкільних закладах обов'язковість здобування дітьми п'ятирічного віку дошкільної освіти залишається декларацією, не підкріпленою реальними можливостями для її втілення, особливо в сільській місцевості.

тьми, але й проводилося в організованій формі навчання та виховання дітей раннього віку, може пояснювати більший прогрес дітей у подальшому навчанні, який часто пов'язаний із когнітивними здібностями та соціальними навичками, придбаними в ранньому віці. З іншого боку, відсутність прогресу в навчанні в перших класах після відвідування дошкільних навчальних закладів може свідчити про неефективність навчальних програм дошкільної освіти. Такий аналіз варто проводити в кожній країні, але для цього потрібно регулярно збирати дані про дошкільне минуле першокласників та зіставляти їх із результатами навчання в початковій школі.

Крім того, як показує практика, досить часто батьки віддають до школи дітей у 7, а не 6 років, оскільки це чітко не регламентовано чинним законодавством. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, зараз близько третини всіх першокласників починають навчатися в семиріч-

селення того ж віку, та чистого показника охоплення навчанням на МСКО 1 (90,7 % у 2010 р.) (Табл. 5 у Додатку).

Підписуючи Декларацію тисячоліття на Саміті ООН у вересні 2000 р., Україна взяла на себе зобов'язання досягти Цілей розвитку тисячоліття в період до 2015 р., однією з яких є універсальне охоплення початковою освітою. В адаптованому до України варіанті ця друга Ціль звучить як «Забезпечення якісної освіти впродовж життя» [8], але одним із завдань для її досягнення є підвищення рівня охоплення освітою, у тому числі повною загальною середньою освітою. З аналізу динаміки чистого показника охоплення початковою освітою в Україні впродовж 2002—2010 рр. за даними Інституту статистики ЮНЕСКО випливає висновок про відсутність прогресу в цій сфері, адже показник знизився у 2003—2010 рр. порівняно з 2002 р. (91,15 %). У 2005 р. Світовий банк оцінював перспективи досягнення другої Цілі тисячоліття в Україні та багатьох

¹⁸ Див. <http://tsn.ua/ukrayina/tretina-ditey-prohodyat-doshkilnu-programu-dvichi.html>.

¹⁹ Дані про відсоток учнів початкової школи старше офіційного віку (overage enrolment ratio) не включено до Табл. 5 через велику кількість країн із відсутньою інформацією. Джерело даних: База даних Інституту статистики ЮНЕСКО для самостійного створення таблиць: http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/document.aspx?ReportId=136&IF_Language=eng&BR_Topic=0.

інших країнах регіону (а саме в Албанії, Вірменії, Білорусі, Болгарії, Естонії, Угорщині, Казахстані, Литві, Польщі, Росії, Словенії, Македонії та Узбекистані) ймовірно, а у Грузії, Молдові та Таджикистані — дуже ймовірно [26]. Але, як бачимо з Табл. 5 у Додатку, в Україні зараз ситуація з охопленням дітей початковою освітою набагато гірша, ніж у Грузії чи Таджикистані.

Це свідчить про те, що в Україні досі існують проблеми недостатньої доступності осві-

за місцем навчання, приховують інформацію про фактичний рівень відвідування шкіл з урахуванням того, що учні можуть відвідувати навчальні заклади без поважних причин, пропускати або спізнюватись на уроки. У шкільній статистиці багатьох країн навмисно не звертають увагу на такі проблеми, щоб зберегти школи, класи та робоче місце для вчителів [16, 77]. Тому для оцінки прогресу в навчанні важливо аналізувати такі показники, як загальний показник

В Україні відсутній прогрес у частині охоплення населення навчанням у початковій школі. Одна з причин цього — проблеми з доступом до початкової освіти.

ти, навіть обов'язкової, які є серйозною перешкодою на шляху України до досягнення Цілі 2. На перешкоді отримання якісної освіти постають проблеми кадрового, матеріально-технічного та науково-методичного забезпечення навчальних закладів, проблеми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів. Особливо проблемним є доступ до якісної середньої освіти у віддалених районах сільської місцевості, дітей-біженців та представників національних меншин (особливо циганської національності), а також навчання дітей з особливими потребами та тих, що перебувають на державному утриманні в дитячих будинках та інтернатах системи соціального захисту [8].

набору в останній клас початкової школи (його ще називають показником закінчення навчання), частина учнів, які довчилися до останнього класу початкової школи (показник дожиття, з якого легко обчислюється рівень припинення навчання у школі)²⁰, та відсоток другорічників у початковій школі, які також подано в Табл. 5 у Додатку. Якщо вірити цим даним, то в Україні практично не існує учнів, яких залишають на повторний курс навчання в якомусь із класів початкової школи (порівняно з 3,8 % у Люксембурзі чи 3,3 % у Бельгії), і лише 2,3 % початкового набору не довчилися до останнього класу у 2009 р. (порівняно з 6,9 % у США або 4,7 % у Молдові). Але ці дані потрібно трактувати

Кількісні показники, які фіксуються в українській освітній статистиці та подаються до міжнародних організацій для порівняльного аналізу, не завжди показують проблеми, які можуть існувати всередині шкіл (зокрема, невідвідування занять та незасвоєння навчальної програми деякими учнями).

Аналогічні проблеми існують і в інших країнах регіону, особливо в Південно-Східній Європі, Середній Азії та Туреччині [16].

Крім того, показники охоплення навчанням, розраховані на основі статистичних даних про чисельність учнів, які обліковуються

з великою обережністю, оскільки в Україні офіційно рекомендовано не залишати учнів, які не засвоїли програму з першого разу, для навчання на повторному курсі. Тому другорічництво зараз не таке розповсюджене, як за радянських часів або в 1990-х рр.²¹ Від-

²⁰ Рівень припинення навчання у школі (*drop-out rate*) дорівнює різниці між 100 % та рівнем дожиття до останнього класу (*survival rate to last grade of primary*).

²¹ <http://www.day.kiev.ua/284284/>

рахування дітей зі звичайної школи за не-
успішність також не практикується. Це до-
статньо негативно позначається не лише на
результатах навчання самих дітей у початко-
вій та основній школі, але й на узагальнених
результатах діяльності звичайних загально-
освітніх шкіл порівняно зі спеціалізованими
школами з певним нахилом, які можуть собі
дозволити відрахувати учнів за неуспіш-
ність або порушення дисципліни, а також
усієї шкільної освіти в Україні порівняно
з іншими країнами.

Отже, із зосередженням уваги на досяг-
ненні бажаних кількісних показників охо-
плення дітей молодшого шкільного віку
освітою та відсотка другорічників на по-
чатковому етапі шкільної освіти (хоча б на
папері) в Україні закладається підґрунтя
для зниження середньої успішності і гра-
мотності дітей на всіх наступних стадіях
освіти, що можна потім побачити в міжна-
родних порівняльних дослідженнях якості
знань.

Центр тестових
технологій і моніторингу
якості освіти

Умовно ступінь базової та повної загальної середньої освіти в Україні відповідає II та III ступеню за МСКО (відповідно перший і другий етап середньої освіти). Однак необхідно врахувати те, що в Україні у спадок від колишнього СРСР залишилася система базової середньої освіти з 5-річним курсом навчання, який починається у 10—11 років і закінчується у 15—16 років. Аналогічно

В Україні та багатьох інших колишніх республіках СРСР навчання на першому етапі середньої освіти починається раніше і триває довше, ніж у розвинених країнах.

система збереглася й у багатьох інших колишніх республіках СРСР (Табл. 6 у Додатку). У розвинених країнах навчання на першому етапі середньої освіти починається, як правило, пізніше (у 12—13 років), але воно триває менше (3—4 роки). Оскільки цей ступінь освіти є обов'язковим у всіх без винятку країнах, які обрано для нашого аналізу, загальний показник охоплення дітей навчанням є близьким до 100% або навіть перевищує його (Табл. 6 у Додатку).

Для оцінки різних бар'єрів, які можуть існувати на шляху до середньої освіти (зокрема, плата за навчання, витрати на підручники, канцелярські товари та шкільну форму, нестача підготовлених вчителів або кімнат для навчання тощо), Інститут статистики ЮНЕСКО запропонував новий індикатор — ефективний рівень переходу з початкової освіти до першого етапу середньої освіти [17, 14]. Якщо цей показник має низькі значення, це може свідчити або про велику кількість учнів початкової школи, які не закінчують навчання на цьому рівні, або про обмежений доступ до навчання в середній школі. З міжнародних порівнянь випливає, що Україна має дуже високий рівень переходу з початкової освіти до першого етапу середньої освіти (99,7%), знаходячись майже на однаковому рівні з розвиненими країнами (Табл. 6 у Додатку). Проте Україна значно відстає за іншим освітнім індикатором

2.2. БАЗОВА І ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

ЮНЕСКО — загальним показником закінчення першого етапу середньої освіти, розрахованого для обмеженої кількості країн як чисельність випускників даного етапу, незалежно від віку, у відношенні до чисельності населення теоретичного віку випускників даного ступеня освіти (64,3% в Україні проти 89,3% у Молдові та 109% у Казахстані). Це можна пояснити, насамперед, зміщенням у віці закінчення цього циклу навчання через те, що, як зазначалося раніше, не всі учні в Україні починають навчатися у школі з 6 років і, відповідно, не для всіх учнів теоретичний вік закінчення першого етапу середньої освіти збігається з фактичним. Іншим поясненням могло б бути другорічництво або ненавчання у школі взагалі, але в Україні відсоток другорічників є майже нульовим, а відсоток дітей у віці від 10 до 15 років, які не навчаються у школі (показник частини дітей, які знаходяться поза навчанням), становить лише 4,2% порівняно з 12,5% у Молдові.

Важливим у контексті міжнародних порівняльних досліджень є питання про вік початку та закінчення здобуття повної загальної середньої освіти та її тривалість. Вони не є уніфікованими і залежать від багатьох чинників (Табл. 7 у Додатку). Наприклад, в Україні, як і в багатьох постра-

Узбекистан перейшли на обов'язкову повну освіту (11—12 років).²² У Бельгії, Німеччині та Нідерландах — найдовша тривалість обов'язкової освіти (13 років), за ними йдуть США, Великобританія та Нова Зеландія з 12-річним курсом обов'язкової освіти. Водночас, є багато розвинених країн, де обов'язковою є базова освіта з 9—10-річним курсом. Тому можна стверджувати, що за офіційною тривалістю обов'язкової освіти Україна майже досягла світових лідерів, особливо якщо взяти до уваги запровадження обов'язкового року допочаткового навчання для 5-річних дітей.

Зважаючи на обов'язковість повної середньої освіти в Україні, наша країна поставила перед собою адаптовану Ціль розвитку тисячоліття — досягти майже 100% охоплення дітей відповідного віку навчанням на другому етапі середньої освіти у 10—11-х класах загальноосвітніх шкіл, на перших курсах ПТУ або вищих навчальних закладів I—II рівнів акредитації. Згідно з даними національної доповіді, присвяченої оцінці прогресу України в досягненні поставлених Цілей розвитку тисячоліття, чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою (тобто питома вага випускників 9-х класів, які продовжують навчання для здобуття повної загальної серед-

Україна не скористалася в повній мірі демографічними «дивідендами», які надавали їй можливість збільшити відносні показники охоплення дітей повною середньою освітою.

дянських країнах, навчання у школі починається в 6—7 років і закінчується в 16—17 років, хоча не в усіх країнах обов'язковою є повна загальна середня освіта. Зокрема, Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Туркменістан, Вірменія, Грузія, Молдова, Киргизстан і Таджикистан зберегли обов'язкову базову середню освіту (9 років), тоді як Росія, Казахстан, Азербайджан, Україна та

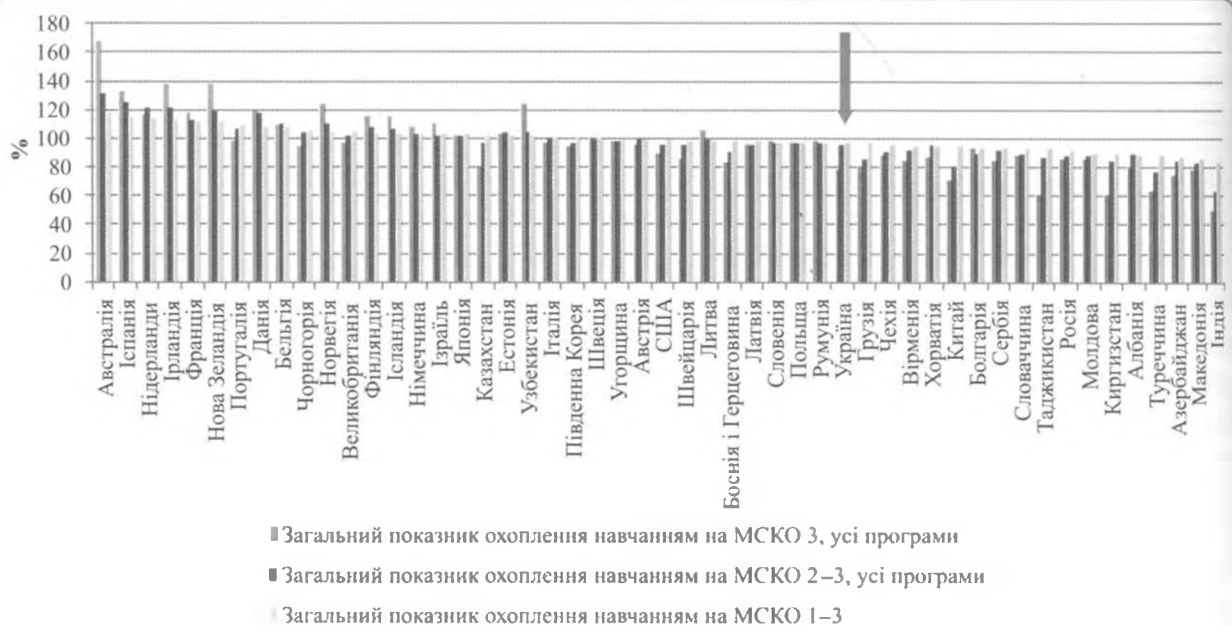
ньої освіти) зріс із 97,8% у 2003 р. до 99,7% у 2008—2009 рр., і, якщо буде надалі так тривати, в Україні є всі шанси досягти поставленої мети — 99,9% у 2015 р. [8]. Але якщо порівняти значення загальних показників охоплення навчанням другим етапом середньої освіти (МСКО 3), середньою освітою в цілому (МСКО 2—3) або початковою та середньою освітою (МСКО 1—3) в Україні

²² Слід зауважити, що зміни в основних параметрах певних ступенів освіти внаслідок реформування національних систем освіти (зокрема, стосовно віку початку та завершення здобуття обов'язкової освіти та її тривалості) можуть невчасно відобразитися у базі даних Інституту статистики ЮНЕСКО. Наприклад, для України та Росії була наведена застаріла інформація, яку ми виправили самостійно.

та розвинених країнах (Табл. 7 у Додатку та Рис. 2.1), які зазвичай вище, ніж значення чистих показників охоплення, висновок українських фахівців щодо досягнення Цілі тисячоліття з охоплення дітей повною загальною середньою освітою здається занадто оптимістичним. Незважаючи на один із найвищих темпів скорочення чисельності учнів, що давало певні демографічні «дивіденди» в короткостроковій перспективі, Україна з показниками охоплення нижче 97% відстає не лише від розвинених країн ОЕСР, але й від двох колишніх республік СРСР, а саме Казахстану та Узбекистану. Порівняно низькі значення цього показника можуть свідчити не лише про недостатню кількість місць у навчальних закладах відповідного рівня освіти (дефіцит пропозиції), але й про вплив інших факторів, зокрема прямих та непрямих витрат, пов'язаних із відвідуванням школи [17]. Із цього можна зробити висновок, що одна справа — проголосити у країні обов'язковість повної середньої освіти, але інша — забезпечити її реалізацію, охоплюючи загальною середньою освітою всіх дітей відповідного віку, незалежно

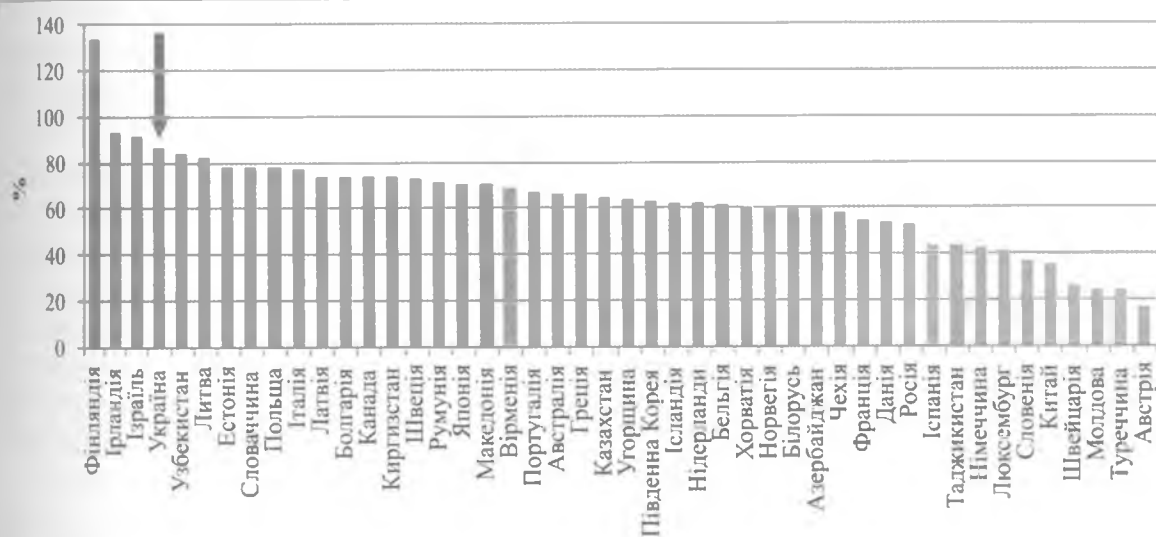
від місця проживання, матеріального статусу батьків, національності та інших ознак.

Навчальні програми на другому етапі середньої освіти, як правило, розраховані на підготовку учнів до навчання у вищих навчальних закладах або ж до подальшого працевлаштування. Тому для оцінки функціонування цього етапу освіти важливо знати не лише, скільки учнів навчається у старшій школі, але й скільки з них закінчують її. Для цього Інститут статистики ЮНЕСКО пропонує аналізувати загальний показник закінчення другого етапу середньої освіти, розрахований як загальна чисельність випускників закладів цього рівня у відношенні до чисельності населення теоретичного віку закінчення повного циклу середньої освіти [17, 29]. На Рис. 2.2 представлено значення цього показника для загальних програм другого етапу середньої освіти, що готують до вступу до вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації (ступінь 5A за МСКО) в Україні та інших країнах, які було нами обрано для аналізу і для яких були дані. Україна посідає 4-те місце (87%) після Фінляндії, Ірландії та Ізраїлю, що є дуже непоганим

Джерело: Інститут статистики ЮНЕСКО.
Примітка: Найсвіжіші дані за період 2008—2010 рр.

Рис. 2.1. Загальні показники охоплення середньою освітою в Україні та світі (у% до загальної чисельності населення вікової групи відповідно до рівня освіти)

Джерело: Інститут статистики ЮНЕСКО (<http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx>),
Таблиця 13В «Graduation and entry to upper secondary education (ISCED 3) and entry to tertiary education (ISCED 5)/2008 (selected countries)»

Рис.2.2. Загальний показник закінчення другого етапу середньої освіти (загальні програми, які готують до вступу до навчання на рівні МСКО 5А) у 2008 р.

РОЗДІЛ 2

результатом. Для порівняння, у Росії трохи більше половини (53%) 17-річної молоді закінчували школи, отримуючи атестат про повну загальну середню освіту, а в Молдові лише чверть потенційних учнів старших класів отримують атестат.

Варто зауважити, що в Іспанії, Німеччині, Люксембурзі, Словенії, Швейцарії та Австрії менше половини молоді офіційного

грам; молодь переважно орієнтована на отримання загальних теоретичних знань для переходу до навчання у вищих навчальних закладах (можна сказати, що в Україні існує мода на вищу освіту), а не на отримання професійної підготовки, щоб швидше виходити на ринок праці кваліфікованими робітниками. Такі викривлення в системі освіти та професійній орієнтації

В Україні середня освіта зміщена в бік загальних програм, орієнтованих на підготовку учнів до навчання у вищих навчальних закладах, тоді як ринок праці вимагає кваліфікованих робітників із професійно-технічною освітою.

віку закінчення другого етапу середньої освіти закінчують загальні програми, що може пояснюватися достроковим припиненням навчання у школі, як-от в Іспанії та Люксембурзі, або ж орієнтацією молоді на професійно орієнтовані програми з виходом на ринок праці або навчання у вищих навчальних закладах нижчого рівня (5В за МСКО) у решті країн [28]. В Україні ж середня освіта зміщена в бік загальних про-

моладі зумовлюють нестачу кваліфікованих робітників в економіці країни, а також розчарування молоді, яка не може після отримання диплома про вищу освіту знайти роботу відповідно до свого рівня освіти та кваліфікації. Все це призводить до того, що відносно вищий рівень освіти в Україні та в багатьох інших країнах регіону не несе очікуваної вигоди для самих осіб та країни в цілому [10, 22, 29].